

3. Дьяконов Г.В. Психология педагогического общения: Теоретические и прикладные проблемы. – Кировоград. – 1992.
4. Леонтьев А.А. Психологические особенности деятельности лектора. – М.: Знание, 1981. – 98 с.
5. Леонтьев А.А. Педагогическое общение. – М.: Знание, 1989. – 96 с.
6. Леонтьев А.А. Психология общения. – 3-е изд. – М.: Смысл, 1999. – 211 с.
7. Макаренко А.С. Педагогические сочинения: В 8-ми т. / Сост. М.Д. Виноградова, А.А. Фромов. – М.: Педагогика, 1984. – Т. 4. – 400 с.
8. Митина Л.М. Педагогическое общение: контакт и конфликт // Школа и производство. – 1989. – №10. – С.10-12.
9. Митина Л.М. Психология профессионального развития учителя. – М.: Просвещение, 1999. – 102 с.
10. Мудрик А.В. Общение как фактор воспитания школьников. – М.: Педагогика, 1984. – 61 с.

УДК 372.461:377.6

І.В. Довженко

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ

У статті описуються психолінгвістичні основи формування професійного мовлення студентів освітніх закладів сфери побутового обслуговування. Розглядається питання мовної особистості на психологічній основі. Підкреслюється значущість категорії спілкування у підготовці майбутніх фахівців сфери обслуговування.

This article is about psycholinguistic bases of forming professional speech by the students in the education service sphere institutions. It is devoted to the problem of speech personality at psycholinguistic bases. We underline a great meaning of the communication when preparing the future specialists in the service sphere.

Важливе місце в процесі формування культури професійного мовлення студентів належить визначенню психолінгвістичних основ, їх аналізу, адже мовленнєва діяльність є складним психічним та фізіологічним явищем. Цим зумовлена необхідність удосконалення професійної мовленнєвої діяльності майбутніх фахівців шляхом спеціального навчання. Оскільки використання мовних засобів у спілкуванні підлягає не лише законам лінгвістики, а й психології, то початковим етапом навчання студентів професійного мовлення є оволодіння психологічними засадами спілкування, що сприяє досягненню рівня внутрішньої погодженості дій комунікантів.

Професійне мовлення виявляється в мовленнєвій діяльності особистості і є одним із чинників загальної культури людини, тому формування професійного мовлення студентів освітніх закладів сфери побутового обслуговування тісно пов'язане з формуванням мовної особистості.

Розвиток мовної особистості ґрунтується на психологічній основі. Питання розвитку особистості досліджували психологи Б.Ананьєв (цілісний зв'язок особистості з природним середовищем), Л.Виготський (основа розвитку особистості – самосвідомість), Г.Костюк (основа особистості – діяльність), О.Леонтьєв (особистість розвивається в творчості), С.Рубінштейн (структура особистості – пізнавальні процеси) [9: 43-45].

На думку психологів, психолінгвістів, лінгводидактів, мовна особистість у процесі спілкування може виступати в різних ролях. Як персоналізована особистість, вона засвоює норми, цінності, технології спілкування в процесі соціалізації. Як користувач, вона керується її нормами, правилами, типовими засобами, самоідентифікацією й самореалізацією в практичній діяльності. Як транслятор, передає інформацію про її норми, цінності, взірці іншим людям [12: 81-82].

Актуальність проблеми полягає в тому, що спілкування упрозороє як культуру окремої особистості, так і мікро- й макрогрупи, особливості процесу пізнання, формування особистості, її відношення до себе й світу. Саме в цьому й полягає головне твердження, що культура спілкування, соціально-психологічний супровід як на рівні особистості, так і групи висвітлює основні чинники ефективної професійної реалізації особистості, звісно, й її життєвої успішності.

Мета статті – визначити роль психологічних чинників у формуванні мовленнєво-професійної компетентності студентів середніх спеціальних та вищих закладів освіти сфери побутового обслуговування.

Уважають, що професіоналізм – найвищий прояв компетентності у конкретній діяльності. Когнітивними вимогами до професіонала виступають приймання інформації, відчуття й сприйняття; переробка інформації й прийняття рішень, пам'ять, увага, уява, їх професійна специфіка; інформованість, досвід, культура професіонала [3: 45].

Розглядаючи питання професійного мовлення майбутніх фахівців сфери побутового обслуговування, слід підкреслити, що суттєве значення цієї властивості можна вбачати в позитивному й успішному особистісно-професійному розвитку. Крім цього, від її рівня розвитку залежать якість самоаналізу; адекватність самооцінки; рівень саморегуляції; самоефективність та інші важливі якості фахівця.

Спираючись на наукові дослідження психологів, психолінгвістів та лінгводидактів, ми визначаємо мовну особистість студента спеціального освітнього закладу сфери побутового обслуговування як таку, що виявляється в успішному й якісному виконанні мовленнєвих дій і вимагає розвинутих здібностей користуватися мовленнєвим апаратом, розуміти лексичні та граматичні мовні значення, будувати висловлювання на професійну тематику. Нам цілком імпонує, як розглядає цю проблему і Л.Паламар: “Становлення мовної особистості студента передбачає засвоєння знань та розвиток здібностей і умінь, необхідних для здійснення мовленнєвих актів різної складності, з одного боку, за видами мовленнєвої діяльності, а з іншого – за рівнями мови, тобто фонетики, лексики, граматики” [10: 47]. Глибоке засвоєння таких знань і розвиток умінь неможливі без розвитку мислення.

Проаналізувавши праці провідних вітчизняних психологів, зокрема Л.Виготського, Г.Костюка, О.Леонтьєва, С.Рубінштейна, ми виділяємо такі положення щодо трактування мислення: 1) мислення процесуальне, або розгорнуте в часі, динамічне; 2) мислення як процес і мислення як діяльність дуже часто розглядаються як близькі поняття; 3) мислить суб'єкт, особистість, яка не тільки пізнає світ, а й перетворює його власним розумом.

Продуктивне мислення в процесі мовленнєвої діяльності проходить п'ять етапів: 1/етап аналізу проблемної ситуації й усвідомлення задачі; 2/чітке формулювання задачі, усвідомлення кінцевої цілі і прийняття рішення стосовно способів знаходження відповіді на задачу; 3/етап проб і помилок, перевірки низки варіантів, пошук найкращого, найбільш раціонального способу рішення; 4/етап здогадки, знаходження загального принципу розв'язування задачі; 5/етап логічної обробки отриманого рішення і вербалізація [11: 69]. Установлені етапи продуктивного мислення логічно співвідносяться як з етапами породження, так і з етапами сприймання усного мовлення.

Важливим складником у формуванні професійного мовлення є вивчення термінології фаху. Цікавими, на наш погляд, є дослідження Т.Савченко [13: 18], яка доводить, що існує залежність між рівнем професійної мотивації і рівнем володіння професійною термінологією. Згідно з її висновками, частота вживання професійних термінів у роботах студентів збільшувалася паралельно зі зростанням рівня їх осмисленості. Вивчаючи роботи студентів, Т.Савченко відзначила більш високу мотивацію до оволодіння своєю спеціальністю в студентів з вищим рівнем володіння професійною термінологією. Крім того, дослідження показало, що для вивчення професійної мотивації студентів-страшокурсників цілком можливо використовувати метод вивчення їх мовлення, беручи за одиницю аналізу термін.

Отже, мовленнєва діяльність особистості здійснюється через психічні процеси, стани на заняттях, з якими й пов'язані принципи індивідуального підходу до формування професійного мовлення особистості. Під час навчання мови взагалі й формування професійного мовлення студентів зокрема важливу роль відіграють такі психічні процеси, як увага, сприйняття, породження мовлення, а також те, наскільки розвинута їхня пам'ять.

Мовленнєву діяльність людини розглядали в своїх працях Л.Виготський, О.Гойхман, М.Жинкін, О.Леонт'єв, І.Зимня, С.Рубінштейн, Л.Федоренко та інші вчені. Мовленнєва діяльність ототожнюється цими психологами з процесом породження тексту, складною аналітико-синтетичною діяльністю.

О.Леонт'єв писав: “Предметом психолінгвістики є мовленнєва діяльність як ціле та закономірності його комплексного розвитку” [6: 56]. Мовленнєвий механізм, на його думку, складається із семи частин: 1) механізм мотивації та ймовірного прогнозування мовленнєвої діяльності; 2) механізм програмування мовленнєвої діяльності; 3) механізм переходу від плану програмування до граматико-синтаксичної структури речення; 4) механізм пошуку потрібного слова за семантичними та звуковими ознаками; 5) механізм забезпечення реального звучання мови [6: 57].

За Л.Виготським, професійне мовлення необхідно розглядати як вид діяльності людей окремої галузі знань, що знаходить вияв у користуванні мовою конкретної галузі в процесі спілкування. Такий вид діяльності І.Зимня називає мовленнєвою: “Мовленнєва діяльність – активний, цілеспрямований мотивований предметний процес видачі й отримання сформульованої за допомогою мови думки, інформації, що спрямована на задоволення комунікативно-пізнавальних потреб людини в процесі спілкування” [4: 72].

Формування мовленнєвого висловлювання складається з: 1) мотиву висловлення; 2) задуму висловлення; 3) внутрішнього мовлення; 4) зовнішнього мовлення.

Особливістю розгорнутого мовленнєвого висловлення є те, що, з одного боку, воно включене в процес живого спілкування й передачі інформації від однієї особи іншій, з іншого, – до його складу входить не одне речення, а цілий ланцюжок взаємопов'язаних речень. Висловлювання становить єдину цілісну систему й характеризується якістю єдиної замкнутої системи.

Так як і в усіх інших формах психічної діяльності, необхідно виділяти в мовленнєвій діяльності мотив, що її породжує, мету, якій вона підпорядковується, і завдання, яке виникає, якщо ця мета дається в певних умовах. Слід також виділяти в цій розгорнутій мовленнєвій діяльності й окремі етапи чи дії та операції, що виконують ці дії [6: 37].

Ланцюг створення зовнішнього мовленнєвого висловлювання виглядає таким чином: задум і мотив мовлення – формування думки – виділення окремих елементів у потоці свідомості (в невербальному кодї, змішаному кодї, вербальному кодї) – породження особистісних смислів і пошуки відповідних мовних форм – внутрішнє мовлення й поява “внутрішнього слова” (внутрішнє мовлення з появою звичайних слів) – створення зовнішнього мовленнєвого висловлювання [6: 70]. Для майбутніх фахівців сфери обслуговування передусім важливим є діалогічне та полілогічне мовлення, адже за характером їхньої діяльності вони в основному послугуються діалогами та полілогами (розмова, бесіда з клієнтами).

Для нашого дослідження важливою є категорія спілкування. Б.Анан'єв вважає, що “спілкування є специфічним видом діяльності, головною характеристикою якої є те, що людина будує свої стосунки з іншими людьми. Механізмами, через які ці стосунки зі “світом людей” встановлюються і розвиваються, є діяльність, праця, спілкування, учіння, гра тощо” [1: 35]. Психолог зауважує, що спілкування є умовою пізнання людьми дійсності, формування в них емоційного відгуку про цю дійсність. Б.Анан'єв помістив спілкування в тріаду основних видів діяльності, що визначають розвиток психологічного стану людини: праця, спілкування, пізнання. Вчений виділяє у спілкуванні внутрішню сторону – пізнання учасниками спілкування один одного, міжособистісні стосунки, саморегуляцію вчинків людини з урахуванням отриманих знань; перетворення внутрішнього світу людей, що беруть

участь у спілкуванні. Б.Ананьєв здійснив перспективну спробу, розглядаючи спілкування як один з основних видів діяльності людини, трактувати його у вигляді своєрідної єдності індивідуального та соціального в бутті людини. Вказав на необхідність досліджень, пов'язаних із поєднанням діяльності спілкування з іншими основними видами діяльності людини, щоб формування її особистості йшло з максимальним наближенням до суспільного ідеалу [1].

Психологи виділяють такі основні форми спілкування: анонімне, функціонально-рольове, особистісно-орієнтоване. Для нашого дослідження головною формою є функціонально-рольове професійне спілкування.

Надбанням сучасної психології з проблеми спілкування є класифікація його видів. Спілкування поділяють залежно від: форми існування мови (писемне – усне); змінної та постійної позиції того, хто говорить, і того, хто слухає (монологічне – діалогічне); кількості осіб, що спілкуються (масове – групове – міжособистісне); ситуації, в якій відбувається (офіційне, або формальне – неофіційне, або неформальне); наявності чи відсутності відомостей про адресата мовлення (міжособистісне – анонімне); використання допоміжних засобів спілкування (пряме – опосередковане); місця розташування осіб, що спілкуються (дистантне – контактне); реалізації чи не реалізації принципу суб'єкт – суб'єктної взаємодії (особистісно-орієнтоване та функціонально-рольове); тривалості (короткочасне – тривале); за закінченістю (закінчене – незакінчене) [1: 36].

Процес мовленнєвого спілкування, під час якого формуватиметься професійне мовлення студентів, може здійснюватися за допомогою різних видів мовленнєвої діяльності: слухання, читання, говоріння, письма.

У процесі формування професійного спілкування фахівців сфери побутового обслуговування важливу роль відіграє:

- *кінетика* – пози, жести, міміка;
- *просодика* – голос, пауза, темп мовлення;
- *візуальне спілкування* – контакт очей;
- *проксемика* – організація спілкування, що враховує просторові й часові фактори.

Отже, зазначимо, мовленнєва діяльність особистості – складний психічний процес, вивчення основ якого дасть змогу розробити ефективну методику формування культури професійного спілкування студентів навчальних закладів сфери побутового обслуговування.

У контексті досліджуваної нами проблеми необхідно визначити, якими знаннями повинен володіти студент для успішного акту того чи іншого виду мовленнєвої діяльності. Так, для сприйняття мовлення (слухання або читання) необхідно володіти такими знаннями, що допомагають пізнавати мовні форми і співвідносити їх з позамовною діяльністю. А для породження мовлення (говоріння, письмо) необхідно володіти знаннями, які допомагають відбирати потрібні одиниці мови і використовувати їх з урахуванням змісту мовлення, ситуації спілкування. Важливе значення в процесі формування культури спілкування також відіграють пам'ять, увага, увага тощо.

Для нашого дослідження важливо розібратися в термінах мовна компетенція, мовленнєва компетенція, мовна компетентність та мовленнєва компетентність. Як правило, про мовну і мовленнєву компетентність йдеться у дослідженнях психологів, у роботах лінгвістів – про відповідну компетенцію. Проте в дослідженнях мови та в психолінгвістиці компетенція розглядається як володіння базовими, абстрактними правилами мови. Аналізуючи мовну та мовленнєву компетенції майбутніх фахівців сфери гостинності, слід зауважити, що вони нерозривно пов'язані між собою. М.Львов підкреслює, що мовна компетенція не повинна розглядатися окремо від мовленнєвої компетенції, а навпаки – слугувати її теоретичною основою [7: 197].

А.Богуш доводить, що мовна компетенція – це засвоєння й усвідомлення мовних норм, що склалися історично у фонетиці, лексиці, граматиці, орфоєпії, семантиці, у будь-якій людській діяльності в процесі використання певної мови, а мовленнєву компетенцію науковець визначає як уміння адекватно й доречно користуватися мовою на практиці в

конкретних ситуаціях, використовувати як мовні, так і позамовні та інтонаційні засоби виразності [2: 145].

Мовленнєвою компетенцією називають сукупність знань, умінь, навичок у сфері вербальних і невербальних засобів для адекватного сприймання й відтворення дійсності в різних ситуаціях мовлення [8: 43].

Як уже зазначалося, поряд із загальною мовною компетенцією фахівець повинен мати й професійно-мовну компетенцію, яку можна визначати як професійно значущу якість фахівця, що характеризується комплексом знань, умінь і навичок, які забезпечують йому можливість сприймати, розуміти й породжувати повідомлення (тексти), що стосуються його професії, зберігати таку інформацію в пам'яті та обробляти її в ході розумових процесів. Тому його мова має бути збагаченою професійною лексикою, доречно і грамотно вживаною відповідно до службової ситуації. Крім того, важливою вимогою в підготовці фахівців сфери побутового обслуговування є володіння не лише рідною, а й іноземною мовою. При цьому варто враховувати, що для адекватного спілкування індивіда з носієм мови необхідні не лише знання про те, як використовуючи іншомовну побутову лексику, точно і правильно висловити свою думку (знання лінгвістичного коду мови), але й знання, як саме використовувати певні засоби мови в різноманітних ситуаціях спілкування з клієнтами (як правильно розпочати й закінчити розмову, як звертатися до співрозмовника, які теми слід обговорювати в різних ситуаціях, вміння використовувати прийоми сприйняття стратегічної компетенції при виникненні труднощів у процесі спілкування й оцінювати виконання акту комунікації [5: 23].

Висновок. Мовленнєві уміння і навички відображають рівень сформованості комунікативних дій і є критерієм розвиненого мовлення людини, тобто складають мовленнєву компетенцію майбутнього спеціаліста, що передбачає наявність у мовця умінь орієнтуватися в ситуації спілкування, будувати текст в усній чи писемній формі, раціонально використовувати терміни, ділові штампи, канцеляризми, послуговуючись офіційно-діловим, науковим та розмовним стилями, і відповідні навички культури професійного спілкування. Отже, мовленнєва професійна компетенція формується на основі відповідних знань, умінь і навичок, завдяки яким удосконалюється вміння спілкуватися з колегами в процесі реалізації професії. Комплекс умінь та навичок забезпечує мовленнєву компетентність. І все це в сукупності забезпечує мовленнєву професійну компетенцію спеціаліста сфери обслуговування та доводить важливість урахування психолінгвістики у формуванні та удосконаленні професійного мовлення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барановська Л.В. Теоретико-методичні основи навчання професійного спілкування студентів вищого аграрного навчального закладу: Дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04. – К., 2004.
2. Богуш А.М. Педагогічні нотатки та роздуми. – Запоріжжя: ТОВ “ЛПС. Лтд”, 2001. – 160 с.
3. Власенко Л.В. Соціально-психологічний супровід академічної групи як засіб розвитку культури спілкування студентів: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 – К., 2005. – С. 33–45.
4. Зимняя И.А. Педагогическая мотивация. – Ростов-на-Дону: “Феникс”, 1997. – 480 с.
5. Кайтан Н.В. Інтеграційний підхід до підвищення ефективності навчання іноземної мови при Київському інституті туризму, економіки і права // Наукові записки КІТЕП / Щорічник. Випуск 1. – К.: Центр духовної культури, 2001. – С. 20-23.
6. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики. – М.: Смысл, 1999. – 287 с.
7. Львов М.Р. Некоторые вопросы обучения русскому языку в свете теории речевой деятельности // В кн. Лингвистические основы преподавания языка. – М.: Наука, 1983. – С. 78-197.
8. Михайлюк В.О. Аспекти формування ділового мовлення // Дивослово, 2001. – № 3. – С. 41-44.
9. Общая психология / Под ред. А.В. Петровского. – М.: Просвещение, 1986. – 612 с.
10. Паламар Л.М. Лінгводидактичні основи формування україномовної особистості. – К.: Укрзалізниця, 1997. – С. 45-48.
11. Пономарев Я.А. Исследование внутреннего плана действий // Вопросы психологии. – 1964. – №6. – С. 65-77.

12. Психологія особистості: Словник-довідник / За ред. П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. – К.: Рута, 2001. – 320 с.
13. Савченко Т. Психологічні аспекти засвоєння професійної термінології студентами старшокурсниками. – К., 1998. – С. 18.

УДК 37.036

Т.П. Запорожець

МІСЦЕ ТЕАТРАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

У статті йдеться про вплив театру на естетичне виховання студентів. Розглядаються позиції педагогів, що займалися даною проблемою. Театральний простір, утворений в соціумі як органічна складова, дає змогу розкрити здібності та характер особистості студента.

The article deals with the analyzing of the problem connected with theatre's influence on the esthetic bringing up of the future lawyers. The ideas of scientists are in the focus. Theatre gives possibilities to discover the person's character.

Постановка проблеми. Процес становлення майбутніх юристів включає не лише засвоєння фахових дисциплін, а загальнокультурний розвиток, який в своїй інваріантній частині має достатньо високий рівень естетичної компетентності.

Мета дослідження полягає в аналізі деяких аспектів естетичного виховання майбутніх юристів засобами театральної діяльності.

У наукових працях Г. Падалка, В. Бутенка, Н. Миропольської, О. Дем'янчук, К. Станіславського розглядаються теоретичні аспекти естетичного виховання засобами мистецтва: інтереси, відносини, потреби, ідеали. Духовні основи суспільних відносин спрямовано на формування системи моральних цінностей, світоглядних орієнтацій, правової відповідальності, а також вміння особистості освоювати навколишню дійсність за законами краси. Естетичне виховання є важливим надбанням як суспільства в цілому, так і окремої людини, що дозволяє їй самостійно сприймати, високо цінувати і примножувати матеріальні й духовні надбання. Це зумовлює необхідність забезпечення умов естетичного виховання, зокрема майбутнього юриста.

Мистецтво, а не наука, вчить нас сприймати і відображати навколишній світ з об'єктивно притаманними йому конкретно-чуттєвими ознаками і властивостями оцінювати цей світ у відповідності з характером його впливу на органи чуття людини.

Мистецтво театру приймає участь у процесі навчання та виховання студентів і сприяє формуванню емоційних, інтелектуальних та творчих сил. Так, еліністично – римська культура використовувала елементи театру для виховання оратора (Квінтіліан, Платон, Сенека).

Мистецтво призначене для накопичення інформації про прекрасне, трагічне, комічне і т.д. Мистецтво існує для естетичної насолоди, для специфічної розрядки від клопотів одноманітного життя. Задача мистецтва – це винесення естетичної оцінки зображеному, винесення певних висновків різним явищам життя і через них виховання людей.

Ідеал – вищий вид естетичної підсвідомості. Мистецтво виховує безкінечну гамму почуттів – від окремого естетичного сприйняття до складного багатоаспектного феномену свідомості, як естетичний смак.

Мистецтво займає особливе місце в духовному житті людини. Воно не лише сприяє становленню естетичних поглядів особистості, але й впливає на формування світогляду, моральних поглядів людини. Фактично воно впливає на всі сторони свідомості та діяльності особистості.